

Romaanisarjassaan *Elämän opetuslapsia* (1997–2006) Hannu Salama tulee esitelleeksi kolme erilaista ajattelutapaa. Tutuin on looginen ajattelu, suora ja kuiva, luovuttamaton. Se vie helvettiin ja muihin pahoihin paikkoihin. Toinen on dialektinen ajattelu, joka ovelasti livauttaa asian sisään sen muunnetun vastakohtaan. Sarja vaikuttaa myötäilevän dialektiikkaa: maailma tapahtuu paluin ja viekkauksin, kostoinkin. Kolmas ajattelun muoto jää vähemmälle perkuulle. Muutaman kerran päähenkilö Harri Salminen kuitenkin toteaa, että ajattelu lähtee ”slidaamaan” tai ”sivuluisuun”. Pidon menettämisen, jota savolaiset kutsuvat osuvasti ”sujoksi”, variaatioita ovat sattuma ja ohari. Myös Salaman teksti liiraa välillä kovassa sladdissa: lukija lipsuu juonen jäiseltä pinnalta jälkieteollisen Suomen utuun.

Laman kauhistelu on lehdistössä vasta orastavan jälkiviisastelun asteella. ”Kukaan ei osannut ennustaa”, mitä horisontissa odottaa. Talouspalstoilla *ingen kunde förutsäga* -hokemasta tulee julkaisukelpoinen, vaikka sen pitäisi olla lainsuojaton: tuskin mitään muuta kuin romahdusta on pitkään aikaan povattukaan niin kutsutun taloustieteen ulkopuolella. Piikkisuora *das Man* -logiikka on toiminnassa: ”ei kukaan osannut” tarkoittaa ”minä en osannut”. Salamankin sarja on vahingoniloinnut luhistumasta jo etukäteen moneen kertaan, ainakin siltä varalta, ettei tipahdakaan.

Nieleskely sen kuin pahenee, kun puhe kääntyy tulevaan. Valtiovarainministeriö Kataisen johdolla kieltäytyy ennakoimasta tulevan vuoden taloutta. Pääkirjoituksissa ja kolumneissa ”ei kukaan” saa tiukkasävyisesti kuulla, että nyt ei pysty prognostisoimaan mitään. Kauhujäykät bisnesliiderit kiskovat kasvumootoria käyntiin niin, että pää jää vetävän käteen. Vaatii rautaiset hermot olla tuntematta jonkinlaista altavastaajan vahingoniloa.

Muutamien vuosien päästä ajatus rationaalisista markkinoista, itsekkäistä ihmisistä ja maksimaalisesta hyödystä nimitetään samankaltaiseksi ihanteeksi kuin reaaliosialismikin. Hyvä ajatus, vaan mallimpi kuin uskoikaan, kes-

tämätön todellisuuden paineissa. Taloustiede kompastui fysiikkakateuteen vielä nolommin kuin haukutut positivistiset yhteiskuntatieteet konsanaan. Usko yhtälöjen tieteelliseen täsmällisyyteen sillä perusteella, että ne ovat matemaattisia, ohitti kaiken tolkun. Automaatit kävivät pörssikauppaa yhtä viileästi ylös kuin alaskin, vaikka isännillä leikkasi kiinni.

Miten erehdys pitäisi ymmärtää? Puheet ihmissuvun ikuisesta ahneudesta, sokeudesta, laumasieluisuudesta ovat helpoudessaan epäilyttäviä. Rahamiesten touhut voi kuvata logiikan sovellukseksi ja niiden tuloksen dialektiikaksi tai tragiikaksi, joka toteutuu sitä varmemmin, mitä rautaisemmin epäonnistumisen mahdottomuus on todistettu. Näytelmäkirjailijoilla on lähiaikoina aiheista runsauden pulaa.

Kun reykjavíkilaiset Glitnir ja Kaupthing tulivat Suomeen, talousjournalistit eivät kertoneet, mistä maahantulo johtui. He ihastelivat uutta rahaa ja kehuivat tulokkaitten piristävän pankkien korkokilpailua. Keitele, Aktivist, Riot-E. Riskirahaa on hauska polttaa, mutta huvittamatonta on toimittajien hännystely ja kiehnäys suurtuhlareitten kintereillä. Eurooppalaisille on lähes mahdotonta käsittää, kuinka Woody Allen saattoi muuttaa kantaansa elokuvastaan *Toinen nainen* (1988) pelkästään lippuluukkutuloksen perusteella: ohjaaja piti työstään, mutta sen myytyä odotettua huonommin hän arvioi filmin epäonnistuneeksi. Vaan ehkä yhdysvaltalaisen tapa samastaa lompakon paksuus ja ihmisellinen laatuisuus suojaa pahimmalta riehaantumiselta äkkirikkaitten ihanuuteen. Meiltä eurooppalaisilta katoaa kaikki erittelykyky ja totuudenjano, kun törsäriys ylittää keskiarvon. Himoitsemme varakkuuden esityksiä, tarinoita nopeista miljoonista, kasvoja ja ruumiita häikäilemättömille peliliikkeille.

Talousjournalismi on nousu- ja juoksuaikojen laji. Kokonaiset murrokset toimintatavoissa palautuvat suomalaisessa julkisessa sanassa usein sankaritarinoiksi nuorista miesekonomeista. Voidaan lyödä leikiksi tai läskiksi, mutta polttopisteessä pysyy yksittäinen peluri,

rakenteet jäävät syrjään silkkaa tylsyyttään. Ei siinä mitään, tähdensihän esimerkiksi Gandhikin *swarajtaan* omakohtaisena haasteena. Kuten Martha Nussbaum Intia-kirjassaan *The Clash Within* (2007) sanoo, demokratian pitää oppia ”vaalimaan ihmisten sisäistä maailmaa, varustamaan kaikki kansalaiset siten, että he voivat vastustaa hallitsemishimoa ja hyväksyä toiset todellisia ja tasavertaisina”. Ironinen suhtautuminen Wall Streetin dollarihirmuihin, Moskovan oligarkkeihin tai Espoon nousukkaisiin paljastaa vain sen, miten riviasti kansanvaltaa poljetaan taloussivuilla ja niiden kuvaamalla kentillä päivästä toiseen. Taloustoimittajat on ulkoistettu samalla liikkeellä, jolla kävi kepulaisten kaupungistuminen. Rappion syvyyttä mittaa, että lopulta itse *Helsingin Sanomat* joutuu tarttumaan EK-norsuun lainsäädännön porssiinikaupassa, kun sumussa ja lemussa ei enää erota omaa pesää vieraista.

Taloustieto on huimimpia epistemologian vyöhykkeitä. Ei tarvitse Foucault'n nenää vainutakseen, että kaikenlaisia valtapositiioita ja toinen toistaan iljettävämpiä intressejä kietoutuu talouden tosiasioiden totuuksiin ja asioimisiin. Myös menetelmällisesti taloustieto esittää riikinkukkoa aina tietokonemalleista ja öljytankerilaskennasta perstuntumaan asti. Biologia, kielitieteet, kemia voivat vain haaveilla hetkistä, jolloin niiden perusdataa juoksee jokaisen uutislähetysten alakertana. *Slippery slope* teoriasta analyysin ja sijoitusneuvonnan kautta mainokseen on lähes pystysuora. Kuten Juha Seppälä *Paholaisen haarukassa* (2008) happamoi, ”varallisuudenhoito” bisneksenä perustuu asiakkaan tyhmistämiseen. Fiksu hoitaisi varansa itse. Seuraa järkyttävä ekstrapolaatio: taloustiede – talousjournalismista puhumattakaan – perustuu markkinataloudessa kansan sumuttamiseen. Fiksu kansa hoitaisi taloutensa itse.

Vaihtoehdottomuusretoriikka on kuulunut talouspuhekritiikin lempiaiheisiin. Klišeestä ei pitäisi luopua klišeisyytensä takia. Vaikka kaikki sanovatkin, että taloustiede leikkii auktoriteettia, jota sillä ei asiallisesti ottaen ole, väite silti toimii arjessa. Ja sitten, kuudessa kuukaudessa, kukaan ei yhtäkkiä tiedä mistään mitään. Korkeintaan kähisee omaa versiotaan, joka kaikkien muiden mielestä kuulostaa salaliittoteorialta. Filosofien ei sietäisi hukata tätä ihmettä. Mitä mennyt puolivuosi kertoo ihmisen osaamisesta, Lyotardin sanoin ”tiedosta postmodernissa yhteiskunnassa?”

Hurjinta: mitään ei tapahtunut. Talouskriisille ei ole kunnan syytä, ei vallankumousta, ei valtioiden rajojen siirtelyä, ei edes heinäsiirkalaumoja. Salama-Salminenkin aavistelee monia ”luita ryskääviä” mahdollisuuksia, ”Isählämin” maihinnousua, Kiinan ja Venäjän liittoa, Äiti Maan mullistusta – mutta mikään näistä ei kelpaa syyksi, seuraukseksi ehkä. Taantuma vain tuli, kun pankki toisensa jälkeen lähti sivuluisuun.

Kaipaisi vaikka mutkat oikovaa marxilaista perusrakenteen analyysia, joka näyttäisi, missä raaka-aineet, työvoimat ja tuotantolaitokset oikein makaavat. Joku ehkä

muistaa *Pääoman* raha–tavara–raha-kiertokulkuesimerkit puuvillan tiestä langaksi tai yhdysvaltalaisesta lestiteollisuudesta.

”[K]apitalistisen tuotannon silmänpistävimpiä ominaisuuksia on se, että toisaalta tuotantopääoman alkuainekset ovat peräisin tavaramarkkinoilta, [missä] ne myös jatkuvasti on uudistettava, ostettava tavaroina, ja toisaalta taas työprosessin tuote syntyy tavarana ja on yhä uudelleen sellaisena myytävä. Vanhanaikainen mannermaan pientalonpoika kuluttaa välittömästi suurimman osan tuotteestaan, ostaa ja myy mahdollisimman vähän, valmistaa mikäli mahdollista itse työkalunsa, vaatteensa ym. Nykyaikainen Ala-Skotlanin vuokraviljelijä myy koko tuotteensa, joten hänen on myös korvattava sen jokainen osa, jopa kylvösiemenkin, markkinoilla.” (*Pääoma* II (Das Kapital II, 1885). Suom. & kust. Edistys, Moskova 1974, 112.)

Mistä tämän hehkulampun volframini on louhittu, minne muualle sitä laivattiin, miten sen hinta määräytyi, keiden taskuun menivät voitot. Onko indium oikeasti loppu 10 vuoden päästä. Missä tämän hammastahnan piparminttu on viljelty, missä jalostettu, kuka hikoili hommissa, kuka kääri rahat. Viedäänkö São Paulosta Shanghaihin kuinka monta kahvitonnia enemmän kuin vuosikymmen sitten. Joko kaikki mumbailaiset kulkevat aito- tai piraatticrosseissa. Mikä on *pampas*-nautojen pääluku, entä Djakartan ostetuin hampurilainen. Paljonko maksavat 100 hengen paikat 20-paikkaiseen Kanarian-lauttaan Dakarin satamassa.

Timo Harakka koetti taannoin tv-sarjassaan *Rahan jäljillä* (2003) pysyä sijoitustensa perässä. Hieno ohjelma ja kunnioitettava yritys maailmassa, jossa suurten ikäluokkien eläkerahat ... kutistuvat. Asian moraalisen puolen voi ennustaa kirkastuvan tulevina kvartaaleina. Ajatus, että kaikki voivat vaurastua nousevien asuntohintojen vetäminä ja talouden nousuveden aallonharjalla, sisältää toiveen rikastumisesta laittamatta tikkua ristiin. ”Lottovoittamisen” mielikuva on yksi niistä porvarin unelmista, joka tulee saamaan yhä pahaenteisemmän kaiun. Miksi oikeastaan ihminen saisi tulla koko ajan rikkaammaksi vain siksi, että hän omistaa jotakin? Simpelli ja pähkinäinen kysymys johtaa toiseen: millä perusteella poliittinen ja taloudellinen järjestys on uskottava ja oikeutettu? Silläkö, että se voi – omien sanojensa mukaan – täysin ennakoimattomalla ja hallitsemattomalla tavalla syöksyä lamaan? Jos moraalinen on yksi nouseva trendi, niin salaliittoteoriat ovat toinen.

Harri Salmisen paranoiidi slaidi päättyy Valamoon, ei kuitenkaan rauhoittumaan vaan riehumaan kartun kanssa. ”[K]ansanihmisillä tällaiset sivuluisut ovat tavanomaisia, tällainen verbaalinen, pintapuolinen, mutta syvältä itsesäilytysvaistosta kotoisin oleva epäloogisuus [...] tällainen persoonallisuus ei kykene – kuinka normaalina tahansa – loogiseen ajatteluun.” (141) Kansa slidaa pelastusta loogisille johtajilleen. Mitä jos tällä kertaa oltaisiin ruokkimatta lamaa vaikkapa niin, että säädetään mainoksille 50 prosentin arvonlisävero?